

II. YAPIM EKLERİ

*Eklenildiği sözcüğün anlamını her zaman, yapısını ve türünü ise bazen değiştiren eklerdir.

⊖ etkisizleştir-

Ayrılışı →	et-	gi-	siz-	leş-	dir-
Ekin görevi	fiil. kök	fiilden isim	isimden isim	isimden fiil	Fiilden fiil
Türü		isim	isim	fiil	fiil
Yapısı →	Basit	Türemiş	Türemiş	Türemiş	Türemiş

göz-lük-çü
isim i.i. i.i.
 y.e. y.e.

1. İsimden İsim Yapanlar

- aç : kır-aç, top-aç...
- ak : sol-ak, baş-ak...
- an : kök-en
- anak : göz-enek...
- ay : kuz-ey, gün-ey, bir-ey...
- ca : ön-ce, gün-ce, dilek-çe, ala-ca, göre-ce...
- cı : süt-çü, kitap-çı...
- cik : badem-cik, maymun-cuk, göl-cük...
- cil : et-çil, ot-çul, ben-cil(zamire)...
- daş : vatan-daş, meslek-taş, ses-teş...
- el : yer-el, öz-el...
- ge : öz-ge, baş-ka, genel-ge...
- gil : turunç-gil, bakla-gil...
- in : kış-in, yaz-in, güz-ün... an-siz-in
- ncı : bir-inci, son-uncu...
- ki : sabah-ki (çorba), aşağıda-ki (örnekler)... şifet yapan
- leyin : akşam-leyin...
- lı : tat-lı, can-lı, sen-li ben-li (zamire- ikileme)
- lık : insan-lık, çöp-lük; kira-lık ev(sıfat), kim-lik
- man : koca-man, uz-man...
- sal : sayı-sal, kum-sal, fizik-sel...
- siz : tuz-suz, gam-sız; sen-siz(zamire-sıfat/zarf yapar.)
- tı : fısıltı-tı, şırıltı-tı...

2. Fiilden İsim Yapanlar

- e : çev(i)r-e, doğ-a, sap-a...
- aç : say-aç, gül-eç...
- ağan : ol-ağan, dur-ağan, gez-egen(?)
- ak/-k : kork-ak, dur-ak, bıç-ak, küre-k, tara-k...
- al : kur-al, san-al, çat-al...
- alak : yat-alak...
- amak : bas-amak...
- anak : tut-anak, gel-enek, gör-enek, it-enek...
- ey : ol-ay, yat-ay, düş-ey...

- ce : eğlen-ce, dinlen-ce, söylen-ce...
- (e)v : türe-v, gör-ev, sına-v, öde-v, işle-v...
- ge : bil-ge, böl-ge...
- geç : yüz-geç, süz-geç...
- gen : alın-gan, kırıl-gan, çalış-kan, üret-ken...
- gi : yaz-gı, sil-gi, dön-gü, bil-gi, diz-gi, et-ki, at-kı, bit-ki...
- giç : bil-giç, dal-giç...
- gin : bil-gin, dal-gın, sol-gun, bit-kin...
- ı : üt-ü, yaz-ı, gez-i, an-ı, yap-ı, kaz-ı, diz-i...
- ıcı : sat-ıcı, kır-ıcı, gez-ici, üret-ici...
- ık : satıl-ık, sil-ik, ez-ik, kır-ık; soğu-k, büyü-k, ılı-k, ış-ık...
- ım : bas-ım, tüket-im, (at-)ad-ım, (yut-)yud-um, sun-um...
- in : yay-ın, yaz-ın, bas-ın, yağ-ın...
- inç/-ç : sevin-ç, utan-ç...
- inti/-tı : sız-ıntı, üz-üntü; gezin-ti, bulan-tı...
- it : yaz-it, bırak-it, sark-it...
- maç : yırt-maç, bula-maç...
- maca : bul-maca, gül-mece, bil-mece...
- man : yaz-man, öğret-men, gözet-men...
- sal : eğit-sel, gör-sel, işit-sel...
- sı : tüt-sü, yat-sı, giy-si...

ön-ce
i.i.y.ë.

Bunların

besting

yumurtana

edebiyat

● Fiilimsi yapan ekler de bu gruptadır.

3. İsimden Fiil Yapanlar

- a : kan-a-, uz-a-, yaş-a-, boş-a-, tür-e-...
- ar/-r : kar(a)-ar-, (gök) göğ-er-, (ak) ağ-ar-, mor-ar-...
- da : fısıll-da-, tıkkır-da-...
- et : göz-et-(korumak)
- ık : (aç) ac-ık-, (geç) gec-ik-, bir-ik-...
- ımsa : öz-ümse-, ben-imse-(zamire)...
- el/-l : düz-el-, eğri-l-, doğru-l-, ufa(k)l-...
- la : baş-la-, kara-la-, yok-la-, hatır-la-, yaka-la-, iş-le-, öz-le-...
- lan : can-lan-, hız-lan-, duygu-lan-...
- laş : iri-leş-, güzel-leş-, veda-laş-, yakın-laş-, genç-leş-...
- sa : su-sa-, garip-se-...

türev

tür-e-ü
i.ik. F.İ.İ.İ.İ.İ.
F.İ.İ.İ.İ.İ.
y.ë. y.ë.

şiz-le-

-la-n-
ş

4. Fiilden Fiil Yapanlar

- dir : gül-dür-, kan-dır-, bil-dir-...
- kle : say-ıkla-, sürü-kle-...
- ı : kazı-, sürü-...
- ımsa : gülümse-
- ır/-er : art-ır-, kaç-ır-, iç-ir-, uç-ur-, çık-ar-, kop-ar-...
- il/-l : kır-ıl-, yırt-ıl-, üz-ül-, sat-ıl-, gör-ül-, at-ıl-...
- in/-n : bak-ın-, sev-in-, gör-ün-, oyala-n-, bul-un-...
- iş/-ş : bak-ış-, gör-üş-, gül-üş-, öt-üş-, yaz-ış-, tanı-ş-, bul-uş-...
- it/-t : uyu-t-, sark-it-, uza-t-, tanı-t-, anla-t-...
- ele : kov-ala-, gev-ele-, eş-ele-...
- ştır : ara-ştır-, ele-ştir-...

yaz-dır-

Türkçe sondan eklemeli bir dildir. İstisnalar:

Pekiştirmeler: " m, p, r, s "

⊖ mavi } mamavi ⊖ beyaz } bembe**yaz
⊖ sarı } sarsarı ⊖ temiz } tertemiz**

Altı çizili yerler ek değildir ama ses artması sözcüğün başında olmuştur.

Bazı yabancı ön eklerin olduğu ve dilimizde de kullanılan sözcükler:

⊖ terör } anterör ⊖ sosyal } asosyal
⊖ vefâ } bıvefâ ⊖ mağlup } nâmağlup

Altı çizili yerler yabancı dillerde kullanılan ön eklerdir.

avun-
avut-
Besit

Türkçede bir sözcük hem yapım hem çekim eki alabilir. Bu durumda önce yapım, sonra çekim eki gelir.

SÖZCÜK + YAPIM EKİ+ ÇEKİM EKİ

İstisnalar:

⊖ ondalık kesir, gündelik işler, yüzdeler, sıradanlık, içtenlik, farkındalık...

("Çaydanlık" örnek olamaz çünkü -dan eki Farsçadır.)

⊖ annemsiz, babamsız, teyzemgil, ...

⊖ aşağıdaki örnek, geçmişteki hatalar, kitaptaki şiir....

anne-m-siz
i.i.y.e.
Hâl Sıfat yapar
G.

fark-ı-n-da-lık
iyelik Hâl i.i.y.e.
G. G.

anne-m-siz
iyelik i.i.y.e.
G. G.

AYNI ŞEKLE SAHİP FARKLI EKLER

-İM (-im, -um, üm):

*Benim öğretmenim sevecen bir insandır.

G. / i.y.e. / iyelik / G.

*Sen üzülme, ben varım.

Ek Fil (-dir) / G.

*Arkadaşlarıma yardım etmeyi çok severim.

G. / iyelik f. Kip Kisi / G.

*Tarımsal üretimin desteklenmesi gerekir.

ü-re-t-im
f.f. f.i.y.e.

-IN (-in, -un, -ün):

*Şairin son şiirleri, öncekilere hiç benzemiyor.

ilgi hali / G

Güzelliğin on para etmez
Bu bendeki aşk olmasa

şairlik / G

*Gençliğinizin kıymetini bilin.

ilgi hali / G

2. Göğül Kızı Eki / G

*Köylüler ekin zamanında yağmurun yağmasını hiç istemez.

ek-in F.i.i.Y.E.

*Burası kışın daha hareketli olur.

kış-in i.i.Y.E.

*Yeni arabasını görünce çok sevindi.

sev-in-
f.f.
y.e. / Y

-I(-i, -u, -ü)

*Turistik bir yöreye gezi düzenlemeyi düşünüyoruz.

F.i.Y.E

hal / G

*Ustalar, fayansların üzerindeki tortuları kazıdı.

kaz-ı-
f.f.
y.e.

*Belediye yetkilileri yolun sonundaki eski evi yıkacak.

hal / G

*Bu yörenin ekmeği çok lezzetli olur.

iyelik / G

NOT:

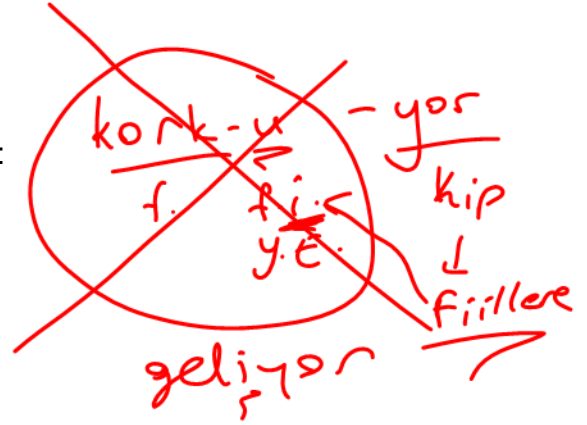
Sözcüğün yapısı sorulduğunda "basit, türemiş, birleşik" olma özelliğine bakılır.

Sözcüğün türü sorulduğunda ise "isim, zamir, sıfat, zarf, edat..." gibi tür özellikleri düşünülür.

SÖZCÜK YAPISI**1. BASİT SÖZCÜK**

Yapım eki almamıştır, çekim eki almış olabilir, tek sözcüktür:

☉...korkuyor, sanat, kelebek, sen, bırak...

2. TÜREMİŞ SÖZCÜK

En az bir yapım eki almış sözcüğe denir:

☉ yap-ım, söz-cük, ön-ce, ön-em, giz-li, yaş-a-, ışık-...

3. BİRLEŞİK SÖZCÜK

En az iki sözcüğün aralarına başka bir ek veya sözcük giremeyecek şekilde kalıplaşmasıyla oluşur. Bitişik veya ayrı yazılabilir.

☉ biraz, hanımeli, danaburnu, suçiçeği, vazgeç-, başvur-, varyemez, yenebil-, gelgit, seyret- ...

☉ kabul et-, ikna ol- ...

} Bitişik

Ayrı

**BİRLEŞİK SÖZCÜKLERİN OLUŞUM YOLLARI:
KURULUŞU YÖNÜNDEN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER**

* Belirtisiz isim tamlaması biçiminde:

aslanağzı, hanımeli, vezirparmağı, kuşburnu, ayakkabı, Kuşadası, Adapazarı...

kuş burnu
B.s.7 i.T.

* Sıfat tamlaması biçiminde:

sivrisinek, Eskişehir, ilkbahar...

sivri sinek
S.T.

Cümle biçiminde:

mirasyedi, imambayıldı, gecekondur...

Bir isim ve bir fiilden oluşabilir:

yurtsever, ateşkes, bilgisayar...

i F

Yansıma sözcüklerin tekrarıyla:

civciv, gırgır, çıtçıt...

İki fiilin bir araya gelmesiyle:

çekyat, okuryazar, yapboz, gelgit...

Bir isim ve bir fiilimsiden oluşabilir:

cankurtaran, günebakan...

İki sıfattan oluşabilir:

alçakgönüllü, soğukkanlı...

Bir isimle yardımcı fiilden oluşabilir:

terk etmek, hasta olmak; seyret-, kahrol-, menet-, defol-; affet-, hisset-, hallol-...

Ses düşmesi veya türemesiyle:

kahvaltı, pazartesi, niçin, nasıl; zannet-, reddet-...

Tür kayması yoluyla:

albeni (fiil+zamir=isim), mirasyedi (isim+fiil=isim), kapkaç(fiil+fiil=isim)...

ANLAM KAYMASI YOLUYLA OLUŞAN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Her iki sözcük gerçek anlamından uzaklaşabilir:

ε adamakıllı, imambayıldı, hanımeli, suçüçüğü... → her türlü

Sadece bir sözcük gerçek anlamından uzaklaşabilir:

ε Eskişehir, sivrisinek, kafatası, gözbebeği, yayınevi, rüzgârgülü...

Her iki sözcük de gerçek anlamını korumuş olabilir:

ε bilgisayar, bilirkişî, zeytinyağı, sıolçer, iş yeri...

ÖRNEK SORU:

Aşağıdakilerin hangisinde bütün sözcükler yapıcı basittir?

- A) Hâlâ kar kokuyorsun senin için yaz nedir? Acının siyahını bilirsin, beyaz nedir?
- B) İncelmiş bir baharın koynunda gül boşayıp Güzle nikâhlanmaya yönelen niyaz nedir?
- C) Kime verdin türkünü, esrik parmaklarını Elinde oynadığın, teli kopmuş saz nedir?
- D) Sesin dokunaklıdır ölüm yüzlü ağıttan Dalı çiçeksiz koyan bu solgun avaz nedir?
- E) Coştururdu beylerin uykusunu dağıtmak Ben şimdi soruyorum: At nedir, Ayvaz nedir?

ince-l-
i.f.
y.e.

oyun+a-
i.f. f.i.
in
izletir
g.

öl-üm
f.i.y.e.

coş-dur-
f.f.y.e.

ÖRNEK SORU:

Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki altı çizili sözcük işlevi bakımından ötekilerden farklı bir ek almıştır?

- A) Kapım herkese açıktır, derdi hep.
B) Hep mücadele ile geçti ömrüm.
C) Senin sorununa da bir çözüm bulalım.
D) Sözüm bu konuda haksız olanlardır.
E) Olanları anlatmaya dilim varmıyor.

iyelik / G.
" / G.
" / G.
" / G.

çöz - ün
f.i.y.E.

ÖRNEK SORU:

Baudelaire, şiiirde biçim kusursuzluğuna önem vermekle

birlikte daima izlenimlerini anlatmıştır; açıklıktan kaçınmış,

kapalılığa yönelmiştir.

Bu cümledeki numaralanmış sözcüklerle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- + A) I. sözcük basit yapıli bir sözcüktür.
+ B) II. sözcük birden fazla yapım eki almıştır.
+ C) III. sözcüğün kökünün türü addır.
D) IV. sözcük sadece bir yapım eki almıştır.
+ E) V. sözcükte iki çekim eki vardır.

şiiir - de
Hâl
G.

kusur - suz - luk
i.i. i.i.
y.E. y.E.

iz - len - im - in

i
yon - el - mis - dir
i.F. Kip Ek gsm
G. G.

ac - ık - ık
f.i. i.y.
y.E. y.E.